

KOMMENTAR

Da Europa-kartet ble tegnet på ny

JALTA-KONFERANSEN: Denne uken er det 50 år siden Churchill, Roosevelt og Stalin tegnet etterkrigstidens Europa-kart. *9/2-95*

PER EGIL HEGGE

Kommentatoren er kulturredaktør i Aften-posten.

En av etterkrigstidens mest seiglivede myter har vært at Jalta-konferansen på Krim i dagene 4.-12. februar 1945 delte Europa i en vestlig og en kommunistisk del.

Mer enn noen annen bidro general, senere president, Charles de Gaulle til å befestе myten. Han led av en storartet hukommelse, spesielt når noen hadde tråkket ham på tærne, og han glemte aldri at han ikke var blitt invisert og ikke fikk være med på å dele Tyskland.

De tre store møttes i dypeste hemmelighet på et tidspunkt da det var klart at Hitler-Tysklands sammenbrudd lå bare noen uker inn i fremtiden. Ikke mange visste, men både Winston Churchill og Josif Stalin ante,

at USAs president Franklin D. Roosevelts helse var ytterst dårlig, og alle Jalta-møtene ble holdt i det fyrstepallass hvor Roosevelt var innkvartert. 20. januar hadde han tatt fatt på sin fjerde presidentperiode. Han døde to måneder etter Jalta, nesten tre uker før Hitler endte sitt liv.

En senere sovjetisk avhopper, Arkadij Sjevtsjenko, forteller i sine memoarer at hans far, som var lege, plutselig forsvant i slutten av januar 1945. Han var beordret til Jalta som «vakt», men hans egentlige oppgave var å observere Roosevelt på nært hold for å gi Stalin en vurdering av presidentens medisinske tilstand.

Arket i Kreml

Europas deling, som skulle bestå helt til 1989, var i virkeligheten beseglet lenge før Jalta-konferansen. Den røde hær var i god fart på vei mot Berlin, og i etterhånd er det vanskelig å tenke seg at Stalin ville ha godtatt et annet politisk system enn sitt eget i den del av Europa han måtte få kontroll over.

I tillegg hadde Stalin og Churchill utvekslet sitt berømte papirark under sin konferanse i Moskva allerede i oktober 1943. Her avtalte de, på Churchills initiativ, sin innflytelse prosentfordelt i de land som skulle befris. Stalin holdt seg til avtalen da borgerkri-

gen brøt ut i Hellas, som var et 90-10-land i vestmaktenes favør, og unnlot å hjelpe kommunistene der. Til gjengjeld holdt de vestallierte fingrene av fatet i Romania, Ungarn og Bulgaria og lot Stalin ordne opp.

Polen

Det store problem var Polen, og akkurat i dag er det 50 år siden den seige forhandlingstautrekningen om dette landet ble avsluttet i salongene i Jalta. Storbritannia (og Frankrike) var gått til krig på grunn av Polen, og britene forlangte garantier for et polsk demokrati på grunnlag av frie valg etter fredsslutningen.

Stalin manøvrerte subtile og tilkjennegjorde forståelse for det britiske synspunkt. Samtidig klaget han over at polakkene var kranglevorne og vanskelige og i to verdenskriger hadde lagt seg åpne for tysk innmarsj i Russland.

Bryskt avvisende til maset om folkestyre var hans utenriksminister Vjat-sjeslav Molotov. Han gikk til og med så langt at han stemplet utkastet til en erklæring om det befridd Europas fremtid, med demokratiske partier som deltagere i frie valg, som «innblanding i disse lands indre anliggender.»

Dette signalet om at russerne aktet å sabotere alle bestrebelser på å etablere et ekte demokrati i Polen, bekymret Churchill. Men han kunne lite gjøre, og det er ikke mye som tyder på at Roosevelt og utenriksminister Stetti-

nus skjønte det sovjetiske spillet. Molotovs vegring ble liggende bortgjemt som et notat i ett av britenes arkiver inntil den tsjekkiske historikeren Vojtech Mastny fant det i London et godt stykke ut i 1970-årene.

Administrasjonen av det slagne Tyskland, regelverket for De forente nasjoner, og de russiske krigsfangenes repatriering fra tysk og tyskokkupert område var andre viktige saker i Jalta. Det siste punktet fikk direkte virkning for Norge: Da tyskerne kapitulerte, satt mer enn 90 000 sovjetiske soldater i leir hos oss.

Rett i fangeleir

Hjemsendelsen ble administrert av de allierte sommeren 1945 uten at norske myndigheter ville, skulle eller kunne blande seg inn. Noen få ante at mottagelsen ikke ville bli den beste, og stakk seg vekk. De som vendte hjem, ble uten unntak lempet direkte i fangeleir som forrædere, for de hadde latt seg ta til fange. Fra Kontinentet ble et stort antall russere tvangsutlevert til Stalin, i samsvar med ett av Jalta-avtalens hemmelige punkter.

Tysklands-kartet med okkupasjonssonene og Polens nye grenser var det klareste geografiske resultat av Jalta-konferansen. Men ideologien og den militære situasjon som avtegnet seg, hadde allerede da satt opp merkepæler som ingen kunne foreta seg noe avgjørende med.

107970